

จริยธรรมในการแพทย์แผนไทย

กัมพ์เทพ กัมพ์เจริญธัม, พทป.บ., ทวี เลาทพันธ์, พ.บ., เอื้อพงศ์ จตุธรรณ, พ.บ., ธาณี เทพวัลย์, พ.บ.

สถานการแพทย์แผนไทยประยุกต์, คณะแพทยศาสตรศิริราชพยาบาล, มหาวิทยาลัยมหิดล, กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๐๐.

ปัจจุบันปัญหาเรื่องคุณธรรมจริยธรรมของแพทย์ยังเป็นปัญหายืดเยื้อที่ผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่าย ทั้งแพทยสภา โรงเรียนแพทย์ และองค์กรต่าง ๆ พยายามหาวิธีแก้ไข แต่ผลที่ได้ก็ยังไม่เป็นที่น่าพอใจ กลับมีแนวโน้มว่าจะรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ บางคนตั้งคำถามว่าเหตุใดสมัยก่อนสัมพันธภาพระหว่างแพทย์กับคนไข้และญาติจึงดำเนินไปด้วยดี ไม่มีปัญหาร้องเรียนหรือฟ้องร้อง ดังสมัยนี้ แต่ก่อนครูบาอาจารย์สอนจริยธรรมหรือจรรยาบรรณวิชาชีพอย่างไร สอนอะไรกันบ้าง ในประเทศไทยมีการสอนเรื่องนี้มานานเท่าใด จะรู้พื้นขึ้นมาได้หรือไม่ ฯลฯ

หากจะย้อนประวัติศาสตร์การสอน ถ่ายทอดปลูกฝัง หรือหล่อหลอมคุณธรรมจริยธรรมสำหรับแพทย์ในประเทศไทย ก็คงต้องย้อนไปถึงยุคก่อนที่ระบบการแพทย์แบบตะวันตกจะเข้ามาในประเทศไทยซึ่งเป็นช่วงที่แพทย์แผนไทย (แพทย์แผนโบราณ) เป็นผู้ที่มิชอบบาทเต็มทีในการดูแลสุขภาพคนไทย สมัยนั้นแพทย์แผนไทยสอนเรื่องจริยธรรม / จรรยาบรรณวิชาชีพอย่างไร จริยธรรมในการแพทย์แผนไทยมีอะไรบ้าง และในยุคต้นเมื่อมีการตั้งโรงเรียนแพทย์แห่งแรกเพื่อสอนวิชาการแพทย์แบบตะวันตกนั้นมีการสอนจริยธรรมอย่างไร

แพทย์แผนไทยสอนเรื่องจริยธรรม / จรรยาบรรณวิชาชีพอย่างไร

จากคำบอกเล่าของแพทย์แผนไทยอาวุโส พบว่าการเรียนการสอนวิชาแพทย์ในสมัยก่อน มีลักษณะเป็นการถ่ายทอดวิชาความรู้แบบตัวต่อตัวระหว่างครู

กับศิษย์ โดยทั่วไปครูมักเป็นพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย หรือญาติผู้สูงอายุ เมื่อเห็นว่าลูกหลานคนใดมีคุณสมบัติ มีอุปนิสัยเหมาะสมที่จะได้เรียนรู้หรือรับการถ่ายทอดวิชา ก็จะใช้กรรมาสั่งสอน หากศิษย์เป็นคนนอกวงศ์ตระกูล จะต้องเป็นผู้ที่ครูเห็นว่า มีความตั้งใจและมีความสามารถจริง ผู้เป็นศิษย์มักจะอยู่ปฏิบัติรับใช้ครู คอยติดตามสังเกตการปฏิบัติงานรักษาผู้ป่วยของครู คอยเป็นผู้ช่วยครูในการปฏิบัติงาน เมื่อมีโอกาสจึงจะได้สอบถามหรือเรียนรู้จากคำอธิบายของครู กลยุทธ์ที่ครูใช้ในการสอนส่วนใหญ่เป็นการอธิบาย บอกเล่า และให้อ่านทำความเข้าใจคำคมกวี เรียนรู้วิชาจากการเฝ้าสังเกตการปฏิบัติงานของครู หรือปฏิบัติงานที่ครูมอบหมาย

การเรียนการสอนในลักษณะดังกล่าว นอกจากศิษย์จะได้รับความรู้ ยังได้รับการถ่ายทอดรูปแบบคุณธรรมและจริยธรรมด้วย ซึ่งเป็นรูปแบบการถ่ายทอดที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่าการสอนด้วยวาจา คือการที่ศิษย์ได้อยู่ใกล้ชิดกับครู ได้เห็นบุคลิก การประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม จรรยา และอุดมการณ์ของผู้เป็นครู ผู้เป็นศิษย์จะซึมซับคุณธรรมจรรยาตามแบบอย่างของครูได้โดยไม่รู้ตัว

จริยธรรมในการแพทย์แผนไทยมีอะไรบ้าง

เชื่อกันว่าการแพทย์แผนไทย ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาติและเป็นระบบการแพทย์ที่ดูแลสุขภาพของคนไทยมาช้านาน ได้รับการถ่ายทอดมาจากการแพทย์ในพุทธอารามที่พัฒนาขึ้นมา เมื่อครั้งกำเนิดพุทธศาสนาในชมพูทวีป การแพทย์ในพุทธอารามนี้มี

พัฒนาการควบคู่กับการแพทย์อีกสายหนึ่งของอินเดีย คือการแพทย์อายุรเวท" เมื่อพุทธศาสนาเผยแผ่ไปสู่ ภูมิภาคอื่น การแพทย์ในพุทธอารามก็เข้าไปผสมผสาน กับการแพทย์ของชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งรวมทั้งการ แพทย์แผนไทยด้วย หลักฐานที่สำคัญคือเมื่อศึกษา คัมภีร์การแพทย์แผนไทยที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา จะเห็น ว่าหลักการพื้นฐานในทางการแพทย์แผนไทย คือเรื่อง ธาตุ ๔ ก็มีกล่าวอยู่ในพระไตรปิฎก และคัมภีร์ส่วนมาก มักเริ่มต้นด้วยบทสวดภาษาบาลี เพื่อระลึกถึงคุณพระ รัตนตรัย เทพดา ครูฤๅษี ครูอาจารย์ บิดามารดา และ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ซึ่งเชื่อว่าเป็นการปลุกฝังให้แพทย์ แผนไทยมีความกตัญญูรู้คุณของผู้อื่นที่มีต่อตนเรียกว่า มีความกตัญญูกตเวทิตา แล้วให้มีในสำนักอยู่เสมอว่า จะเชื่อฟังคำสอนของผู้มีพระคุณ จะเคารพบูชาผู้มี พระคุณเรียกว่า **บูชาผู้ที่ควรบูชา** คัมภีร์แพทย์แผนไทย ต่าง ๆ จึงกล่าวถึงสิ่งที่เคารพบูชาเป็นเบื้องต้น แล้วจึง กล่าวถึงสิ่งที่แพทย์ควรประพฤติปฏิบัติ และสิ่งที่ควร ละเว้น รวมทั้งกล่าวถึงโทษ หรือสาปแช่งไว้ในบางตอน ของคัมภีร์ เพื่อให้แพทย์ผู้ไม่ปฏิบัติตามคำสอนของครู อาจารย์เกิดความหวาดกลัวและตระหนักถึงคุณและ โทษของวิชาชีพแพทย์ จะได้ประกอบวิชาชีพโดยไม่ ประมาท ตัวอย่างเช่น

๑. **คัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัย"** เป็นคัมภีร์ที่ว่า ด้วยสาเหตุแห่งโรค การค้นหาเหตุแห่งโรค เริ่มต้นก่อน แต่งพระคัมภีร์ ผู้แต่งได้แสดงความเคารพสักการะคุณ พระรัตนตรัย และครูบาอาจารย์ว่า

อนั อภิวันทีย พุทธเสฏฐั จ อนั อภิวันทีย ธมมัม จ อภิวันทีย คนั อุตตมัม ปวกุขามิ คนถั เวชชุปกรณั นาม โลก หิตัม อยั รตนปณานิ มยา กโต สิริสา สกุกจัม ว ปติวาร ณตถั อนตฺตรายเ อเสสโต ฯ อาจริโย รจยิตวาน วินิจฉยปภาทั ทิปิยติ อุตตมคนถั ปวรั ธาตุสมุฏฐานนามัม หิตสุข ส่วทุมนตฺถาย นานาลกฺขณสสฺซานเนน โรคสมุฏฐานั อเนกปภาทานั อูปปณานั โลกานั อนาคเต ฯ

คำแปล .. อันว่าข้า นมัสการแล้ว ซึ่งสมเด็จ พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ อนึ่งโสด อันว่าข้า นมัสการแล้ว ซึ่งพระปริยัติธรรมแลพระนพโลกุตตรธรรม อนึ่งโสด แล้ว ข้าฉัน นมัสการแล้ว ซึ่งหมู่พระอริยสงฆ์ อันอุดม แล้ว

จักกล่าวซึ่งคัมภีร์ ชื่อว่าคัมภีร์แพทย์ อันเป็นประโยชน์ แก่โลก ฯ อันว่าการประณาม แก่พระรัตนตรัยนี้ อันข้า กระทำแล้ว ด้วยศิริะเกล้า โดยเคารพแท้จริง เพื่อจะ ห้ามเสีย ซึ่งอุบัตินตรายทั้งหลาย โดยหาเศษบมิได้ ฯ อันว่าพระอาจารย์เจ้า พิจารณาตรึกตรองแล้ว ซึ่ง ประเภทแห่งวินิจฉัย สำแดงไว้ซึ่งคัมภีร์อันอุดม อัน ประเสริฐ ชื่อว่าธาตุสมุฏฐาน เพื่อจะให้เจริญขึ้นซึ่ง ประโยชน์แลความสุข ด้วยการรู้ซึ่งลักษณะต่าง ๆ ที่เป็น กำเนิดของโรคทั้งหลาย อันมีประเภทเป็นอันมาก ที่จะ บังเกิดแก่สัตว์โลกทั้งหลาย ในอนาคต ฯ

๒. **คัมภีร์ธาตุวิवरณ"** เป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยกอง ธาตุและแนวทางการรักษาโรคที่เกิดเพราะธาตุวิปริต ขึ้นต้นด้วยการสักการะคุณพระรัตนตรัย คุณบิดา มารดา ครูอาจารย์ กษัตริย์ และเทพยดา ที่ผู้แต่งเคารพ นับถือ ว่า

รตนตฺยัม นมิตวาน	เวชชนถั ปกาลิตุ
เวชชนถั ปวกุขามิ	ธาตุวิवरณนามกัม
สพฺเพ สฺถนตฺถ เวชชา ตั	เวชชนถั ปกาลิตุ
โปราณโก เวชชนถโก	สกุกกฺขน ปกาลิตอ
ทุชฺชานิโย ชนตานั	ตสฺมา หิ วกฺกั วินา
วเท ตั มาคริกาย	เวชชานมปิ หิตั กรั ฯ

คำแปล ..

อนึ่งตั้งอัญชลี	นบพระศรีศาสดา
เป็นปิ่นในโลกา	อีกธรรมาทั้งหมู่สงฆ์ ฯ
เป็นประทีปส่องหมู่สัตว์	ให้เห็นชัดมิให้หลง
แนะนำในทางตรง	ควรจำนงเป็นสรณา ฯ
ปกเกศอันอุบาทว์	อันประมาทมากนิทรา
สรรพโทษอย่าพาธา	ด้วยพระเดชจงเกียดกัน ฯ
บิดาคณมารดา	ครูบ้ชฌาย์อันสอนธรรม
อีกคุณกษัตริย์อัน	ทรงเดชล้นพ้นประมาณ ฯ
เทพะพระสยาม	ทั้งอินทร์พรหมทุกสถาน
จงสรรบันดาลญาณ	โปรดประทานแต่โดยดี ฯ

คัมภีร์ธาตุวิवरณสอนคุณธรรมจรรยาให้แพทย์ มีความกรุณา มีสติ มีความพินิจพิจารณา ถี่ถ้วน เอา ใจใส่ ดังนี้

แพทย์จงกรุณา	ผู้โรคาเข้ายา
ตรวจตราอย่าให้มี	เหตุด้วยผลอสตินา ฯ

ผู้แพทย์จวจิราณ	พยาบาลให้หนักหนา
ดูเกร็ดมกกลานตา	หลงละเลิงหยิบหลักลอย ๙
รู้คัมภีร์รู้จักโรค	รู้จักเกร็ดเหมือนรู้ผอย
เรื่องเกร็ดอาการน้อย	บอกแก้ยาว่ารำไป ๙
คัมภีร์ท่านบอกโรค	ทั้งมูลเหตุประเภทใช้
เป็นแพทย์อย่าเบาใจ	ด้วยเพศไขคัลล้ายคลึงกัน ๙

๓. **คัมภีร์โรคนิทาน^๒** เป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยกองธาตุและตัวยาทิรักษาธาตุ ขึ้นต้นด้วยบทสวดที่กล่าวถึงผู้มีพระคุณต่อการแพทย์แผนโบราณ คือชีวกโกมารภัก ซึ่งเป็นผู้แต่งคัมภีร์แพทย์แผนโบราณที่เป็นมรดกตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน ตามพุทธประวัติกล่าวว่า หมอชีวกโกมารภักเป็นแพทย์ประจำพระองค์ของพระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถทางด้านการแพทย์อย่างลึกล้ำ เพื่อเป็นการเชิดชูผู้มีพระคุณต่อแพทย์แผนโบราณ คัมภีร์โรคนิทานจึงกล่าวถึงหมอชีวกโกมารภักว่า

อหิ ชีวกโกมารภัก อกิวนทิตวา พุทธคุณิ เสฏฐิ เทวินทํ กิตติยิสฺสามิ คนถํ โรคนิทานํ ปมุขํ อิสฺสิทฺธิโน ปติฏฺฐิตํ โลกานํ อิตติ อมินา ปกาเรน ๙

คำแปล .. อันว่าข้า ผู้มีนามโกมารภักแพทย์ถวายนมัสการแล้ว ซึ่งคุณแก้ว ๓ ประการ มีพระพุทธรัตตะ เป็นต้น ประเสริฐโดยวิริยะยิ่งนัก ย่อมเป็นที่นมัสการของเทพดาทั้งหลาย จักตกแต่งไว้ ซึ่งคัมภีร์แพทย์นามชื่อว่า โรคนิทาน เฉพาะพัคตร์ แห่งท่านผู้มีนามว่าฤๅษีสติธิตาปส เพื่อจะให้เป็นที่พึ่ง แก่สัตว์โลกทั้งหลาย ด้วยประการดังนี้๙

๔. **คัมภีร์ประณมจินดา^๓** เป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยร่างกายมนุษย์ตั้งแต่ปฏิสนธิ การดูแลการคลอด การดูแลทารกและการดูแลรักษาโรคในเด็ก มีคำสอนให้แพทย์มีคุณธรรมจรรยา ด้วยการละความโลภ ทิฐิ ความหลง ความโกรธ เช่น

พระอาจารย์เจ้าท่านกล่าวไว้ดังนี้ อันว่าแพทย์ทั้งหลายมิได้ถือเอาซึ่งพระคัมภีร์ฉันทศาสตร์ อิมไปด้วยโลกด้วยหลง มีใจอันถือทิฐิมานะ อันว่าแพทย์ผู้นั้นชื่อว่า มีตาอันมืด ประกอบไปด้วยโทษประการดังนี้

โดยอธิบายว่าแพทย์ผู้ใด มิได้เรียนซึ่งคัมภีร์ฉันทศาสตร์ มิได้รู้จักกำเนิดแห่งขางแลสรรพคุณยาทั้งหลาย ได้แต่ตำราซึ่งท่านเขียนไว้นั้น ก็ไปเที่ยวรักษา

ด้วยใจโลกจะใคร่ได้ทรัพย์แห่งท่านประการ ๑ คือ **ทิฐิ** ถือว่าตัวรู้ว่าคนทั้งหลายประการ ๑ คือว่า **หลงใหล** ถือผิดเป็นชอบประการ ๑ คือ **โกรธ** แต่ท่านประการ ๑ ทั้ง ๔ ประการนี้ ท่านว่าเป็น **หมอโกหก** อย่างนี้ในเมื่อถึงชีพสมานคร ท่านจับเอาตัวมาฆ่าเสียเป็นอันมาก ท่านทั้งปวงพึงรู้เถิด

๕. **คัมภีร์ฉันทศาสตร์^๔** เป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยธาตุ สมุฏฐานแห่งไข้ ขึ้นต้นด้วยการสักการะคุณพระรัตนตรัยและพระฤๅษีผู้มีพระคุณต่อแพทย์แผนโบราณว่า

ข้าขอประณมหัตถ์	พระตรัยรัตนธาดา
ตรีโลกอมรมา	อภิวัตนากร ๙
อหนึ่งข้าอัญชลี	พระฤๅษีผู้ทรงญาณ
แปดองค์เธอมีธาม	โดยรอบรู้ในโรค ๙
ไหว้ครูอิศวรเศ	ทั้งพรหมเมศทุกชั้นฟ้า
สาปสรรคซึ่งวณยา	ประทานทั่วโลกธาดรี ๙
ไหว้ครูกุมารภัก	ผู้เจนจัดในคัมภีร์
เวชศาสตร์บรรดามี	ให้ท่านทั่วแก่นรชน ๙
ไหว้ครูผู้สั่งสอน	แต่ปางก่อนเจริญผล
ลวงลุนิพพานดล	สำเร็จกิจประสิทธิพร ๙

คัมภีร์ฉันทศาสตร์ ได้สอนคุณธรรมแก่ผู้เป็นแพทย์แผนโบราณ ให้หลีกเลี่ยง **บาปธรรม ๑๔ ประการ** ดังนี้

จะกล่าวคัมภีร์ฉันท	ศาสตร์บรรพที่ครูสอน
เสมอดวงทินกร	แลดวงจันทร์กระจ่างตา ๙
ส่องสัตว์ให้สว่าง	แจ้งกระจ่างในมรรคา
หมอนวดแลหมอยา	ผู้เรียนรู้คัมภีร์ไสย์ ๙
เรียนรู้ให้ครบหมด	จนจบบทคัมภีร์ใน
ฉันทศาสตร์ท่านกล่าวไซ	ลิสี่ข้อจงควรจำ ๙
เป็นแพทย์นี้ยากนัก	จะรู้จักซึ่งกองกรรม
ตัดเสียซึ่งบาปธรรม	ลิสี่ตัวจึงเที่ยงตรง ๙
เป็นแพทย์ไม่รู้ใน	คัมภีร์ไสย์ท่านบรรจง
รู้แต่ยามาอาองค์	รักษาไข้ไม่เช็ดขาม ๙
บางหมอกก็กล่าวคำ	มุสาซ้ำกระหน่ำความ
ยกตนว่าตนงาม	ประเสริฐยิ่งในการยา ๙
บางหมอกก็เกียจกัน	ที่พวกอันแพทย์รักษา
บ้างกล่าวเป็นมารยา	เขาเจ็บน้อยว่ามากครัน ๙

บ้างกล่าวอุบายให้
หวังลาภจะเกิดพลัน
บางทีไปเขียนไข้
กล่าววักถึงคุณยา
บางแพทย์ก็หลงเล่ห์
รักษาโรคโดยกำลัง
บางพวกก็ถือตน
ให้ยาจะเสียยา
บ้างถือว่าตนเฒ่า
รู้ยาไม่รู้ที่
แก่กายไม่แก่รู้
แม้เด็กเป็นเด็กชาญ
เรียนรู้ให้เจนจัด
ตั้งต้นปฐมในชั้น-
ประณมจินดาไซ-
อภัยสัณตาสัท-
อดิสารวสาน
สรรพคุณรสอันมี
ฤดูแลเดือนวัน
ลักษณะธาตุพิการ
ทั้งนี้เป็นต้นแรก
กล่าวย่อแต่ชื่อไว้
ไม่รู้คัมภีร์เวช
แพทย์เอื่อยอย่างมคล่า
แพทย์ใดจะหนีทุกข์
พิริยสติตน
ศีลแปดแลศีลห้า
ทรงไว้เป็นนิจกาล
เห็นลาภอย่าโลภนัก
ใช้น้อยว่าใช้นา
โทโสจงอดใจ
คนไข้ยิ่งคว่ำมกลัว
โมโหอย่าหลงเล่ห์
พยาบาทแก่คนไข้
วิจิกิจฉาเล่า
อย่าเคลือบแคลงอาการกล
อุทธัจจงอย่าอุทธัจ
ให้ตั้งตนดังพระยา
อนึ่งโสดอย่าชบเซา
เห็นโรคนั้นถอยหนี

แก่คนใช้นั้นหลายพัน
ด้วยเชื้อถ้อยอาตมา ฯ
ปมไร้ใครจะเชิญหา
อันตนรู้ให้เชื่อฟัง ฯ
ด้วยกาเมเข้าปิดบัง
กิเลสโลภะเจตนา ฯ
ว่าใช้คนอนาถา
บ่ห่อนลาภจะพึงมี ฯ
เป็นหมอเก่าชำนาญดี
รักษาได้ก็ขึ้นบาน ฯ
ประมาทผู้อุคมญาณ
ไม่ควรหมิ่นประมาทใจ ฯ
จบจังหวดคัมภีร์ไสย
ทศสตรดังพรรณนา ฯ
ดรรตครรรักษา
อิศารนทักบักชี ฯ
มรณะณานตามคัมภีร์
ธาตุบรรจบโรคนิทาน ฯ
ยังนอกนั้นหลายสถาน
เกิดกำเริบแลหายอนไป ฯ
ยกยักแยกขยายไซ
ให้ฟังเรียนดาร์จำ ฯ
ห่อนเห็นเหตุซึ่งโรคทำ
จักขุมืดบ่เห็นหน ฯ
ไปสู่สุขนิพพานดล
ประพตได้จึงเป็นการ ฯ
เร่งรักษาสมาทาน
ทั้งดรรตธรรมา ฯ
อย่าหาญหักด้วยมารยา
อุบายกล่าวให้ฟังกล ฯ
สุขุมไว้อยู่ในตัว
มิควรขู่ให้อดใจ ฯ
ด้วยกาเมมิจฉาใน
ทั้งผู้อื่นอันกล่าวกล ฯ
จงถือเอาซึ่งครูตน
เห็นแม่นแล้วเร่งวางยา ฯ
เห็นถนัดในโรค
ไกรสรราชเข้ารวี ฯ
อย่างวงเหงานั้นมีดี
กระหน่ำยาอย่าละเมิน ฯ

ทิจูมาโนเล่า
รู้ว่าย่อยยาคว่นเดิน
อย่าถือว่าตนดี
อย่าถือว่าตนใหญ่
ผู้ใดรู้ในทางธรรม
เรียนเอาเป็นนิจกาล
ครูพักแลครูเรียน
จงถือว่าครูดี
วิตกโกนนั้นบทหนึ่ง
พยาบาทวิหิงสา
วิจาโรให้พิณิจ
ดูโรคกับยาญาณ
หิริกังละอายบาป
ประหารให้เสื่อมคลาย
อนัตตปึงบตบั้งคับ
กลัวบาปแล้วจงจำ
อย่าเกียจแก่คนไข้
ลามผลอันเบาบาง
เท่านั้นกล่าวไว้ใน
กลอนกล่าวให้วิจารณ์

อย่าถือเอาซึ่งโรคเกิน
ทางใดกรออย่าครไร ฯ
ยังจะมียิ่งขึ้นไป
กว่าเด็กน้อยผู้เชี่ยวชาญ ฯ
ให้ควรยาอย่าไวนาร
เร่งบนอบให้ชอบที่ ฯ
อักษรเขียนไว้ตามมี
เพราะได้เรียนจึงรู้มา ฯ
ให้ตัดซึ่งวิตกก
การวาคในสันดาน ฯ
จะทำผิดฤชอบกาล
ให้ต้องกันจะพลันหาย ฯ
อันยังหายบาปสิ้นทั้งหลาย
คือตัดเสียซึ่งกองกรรม ฯ
บาปที่ลบลอย่าพึงทำ
ทั้งที่แจ้งจงเว้นวาง ฯ
คนเข็ญใจขาดในทาง
อย่าเกียจคนพยาบาล ฯ
ฉันทศาสตร์เป็นประธาน
ใครรู้ทันบ่ว่าชาย ฯ

บาปธรรม ๑๔ ประการที่กล่าวในคัมภีร์เกือบ
ทั้งหมดเปรียบได้กับ **อกุศลเจตสิก ๑๔ ประการ** ที่
กล่าวไว้ในพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งหมายถึงความชั่วที่เกิดขึ้นในใจ แต่งจิตให้เป็นบาป ดังนี้

(ก) **สัพพากุศลสาธารณเจตสิก ๔** (เจตสิกที่เกิดทั่วไปกับอกุศลจิตทุกดวง)

- (๑) **โมหะ** (ความหลง)
- (๒) **อหิริกะ** (ความไม่ละอายต่อบาป)
- (๓) **อนัตตปปะ** (ความไม่สะดุ้งกลัวต่อบาป)
- (๔) **อุทธัจจะ** (ความฟุ้งซ่าน)

(ข) **ปภินณกอกุศลเจตสิก ๑๐** (อกุศลเจตสิกที่เกิดเรียรายแก่อกุศลจิต)

- (๕) **โลภะ** (ความอยากได้อารมณ์)
- (๖) **ทิฏฐิ** (ความเห็นผิด)
- (๗) **มานะ** (ความถือตัว)
- (๘) **โทสะ** (ความคิดประทุษร้าย)
- (๙) **อิสสา** (ความริษยา)
- (๑๐) **มัจฉริยะ** (ความตระหนี่)

- (๑๑) วกุกจะ (ความเดือดร้อนใจ)
- (๑๒) ถีนะ (ความหุดหู่)
- (๑๓) มิตระ (ความง่วงเหงา)
- (๑๔) วิจิกจฉา (ความคลางแคลงสงสัย)

ในคัมภีร์ฉันทศาสตร์ ได้กล่าวถึงโทษของแพทย์ที่ไม่ตั้งใจหาความรู้ และมีความโลภต่อลาภว่า

หมอเอ๋ยจงพึงสาร	โบราณท่านได้กล่าวมา
เป็นแพทย์ไม่ศึกษา	ฉันทศาสตร์ให้เรื่องมรณ ๙
ไม่รู้กำเนิดไข้	แต่ยาได้ก็ขึ้นชม
รักษาด้วยอาภรณ์	ประโยชน์ลาภอันพึงใจ ๙
หมอนั้นท่านเปรียบปาน	ดังดาบอดกำเนิดใน
ต้นถ้อยทูลใจ	ไม่เห็นโทษในกองกรรม ๙
วางยาแต่คราวเดียว	ไม่ต้องโรคยบระยา
ดังโสมรดำ	ตลอดยดอดุระใน ๙
ยาผิดเป็นสองครั้ง	ดังยกพุ่มเข้ากองไฟ
ถ้าวางยานั้นผิดไป	คำรบถ้วนเป็นสามครา ๙
ดังต้องอุสนิสา	มาพาดกายให้มรณา
กายยับด้วยพิษยา	กำเรบโรคทวีไป ๙
หมอนั้นครั้นสิ้นชนม์	จะไปทนกำเนิดใน
นรกอันยิ่งไฟ	ทั้งหมอน้ำทองแดงมี ๙
หมูนายนิรยบาล	ประทุมเชิญด้วยยินดี
เครื่องโทษบรรดามี	จะยกให้เป็นรางวัล ๙

๖. คัมภีร์วโรยคตสาร เป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยเรื่ององค์ความรู้แห่งแพทย์ ๓๐ ประการ แต่ที่เป็นคุณสมบัติหรือจรรยาแพทย์อันดีงาม ๒ ประการ คือ

(๑) อภิสังคัมปัตติลักษณะ กล่าวถึงลักษณะของแพทย์ที่ดีว่ามีอยู่ ๔ ประการ คือ

- ได้ศึกษาวิชาแพทย์ในสำนักอาจารย์ถึง ๗ คน
- เรียนรู้วิชาแพทย์โดยชัดเจน
- ฉลาดในกริยาที่จะรักษาโรคต่าง ๆ
- ไม่อวดล้ำแก่ลาม มีกายวาจา และใจบริสุทธิ์

(๒) ปริจาริกสัมปัตติลักษณะ กล่าวถึงคุณสมบัติของการพยาบาลไข้อันจะเป็นเหตุให้รักษาโรคได้ผลดี ๔ ประการ

- มีความรู้ความสามารถ
- มีใจรักสนิทนในคนไข้

- มีความกรุณาอภัยยาที่จะให้คนไข้หายโรค
- มีความเพียรหมั่นเอาใจใส่ดูแลคนไข้

๗. คัมภีร์เวชศึกษา แพทยศาสตร์สังเขป^๙

เป็นหนังสือที่รวบรวมเนื้อหาวิชาแพทย์โบราณโดยสังเขปสำหรับเป็นคู่มือแพทย์และผู้พยาบาลไข้ กล่าวถึงแพทยาลังการ ซึ่งเป็นคุณธรรมเครื่องประดับใจของแพทย์เพื่อเป็นแพทย์ที่ดี มีอยู่ ๑๒ ประการ ได้แก่

- (๑) มีเมตตาจิตแก่คนไข้
 - (๒) ไม่เห็นแก่ลาภ
 - (๓) ไม่เป็นคนโอ้อวด
 - (๔) ไม่ปิดบังความเขลาของตนไว้
 - (๕) ไม่ปิดบังความดีของผู้อื่น
 - (๖) ไม่หวงกันลามกผู้อื่น
 - (๗) ไม่ละอำนาจแก่อคติ ๔ (คือ ฉันทาคติ - ความรักใคร่พอใจ โทษาคติ - ความโกรธ ภัยาคติ - ความกลัว และโมหาคติ - ความหลง)
 - (๘) ไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรม (มีอยู่ ๘ ประการ คือ ความมีลาภ ความเสื่อมลาภ ความมียศศักดิ์ ความเสื่อมจากยศศักดิ์ การสรรเสริญ การนิทา ความทุกข์ และความสุข)
 - (๙) มีหิริโอตตปปะ (ละอายสะดุ้งกลัวต่อบาปและความชั่วทั้งปวง)
 - (๑๐) ไม่เป็นคนเกียจคร้านและมักง่าย
 - (๑๑) มีโยนิโสมนสิการ (การพิจารณาตรองในใจอย่างแยบคาย ละเจียจคร้าน)
 - (๑๒) ไม่เป็นคนมีสันดานอันประกอบด้วยความมัวเมา (เช่น เสพสุรา ยาเสพติด มัวเมาในการพนัน เป็นต้น)
- และเหตุที่บุคคลจะกระทำผิด (รวมทั้งผู้ที่เป็นแพทย์) เกิดจากเหตุ ๖ ประการ คือ
- (๑) ไม่ละอายต่อความทุจริต
 - (๒) ไม่มีความรู้
 - (๓) มีความสงสัยแล้วขึ้นทำ
 - (๔) เข้าใจในสิ่งที่ควรว่าไม่ควร

(๕) เข้าใจในสิ่งที่ไม่ควรว่าควร

(๖) ทำการด้วยความไม่มีสติ

ต้นเหตุของเหตุทั้ง ๖ ประการข้างต้นคือ **ความประมาท** และรากเหง้าของความประมาทคือ **ความโง่เขลาเบาปัญญา** (หรืออวิชชา)

การสอนจริยธรรมในช่วงต้นที่ตั้งโรงเรียนแพทย์แห่งแรกเพื่อสอนวิชาการแพทย์แบบตะวันตก

โรงเรียนราชแพทยาลัย (ปัจจุบันคือคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล) ซึ่งเป็นโรงเรียนแพทย์แห่งแรกที่ตั้งขึ้นเพื่อสอนวิชาการแพทย์แบบตะวันตก ในช่วงต้น นักเรียนแพทย์ต้องเรียนวิชาแพทย์แผนไทยควบคู่ไปกับแพทย์แผนตะวันตกด้วย สารที่พบคือหนังสือ **จรรยาแพทย์** ของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ที่รวบรวมคำสอนบรรยายเรื่องจรรยาแพทย์ให้แก่นักเรียนแพทย์ของโรงเรียนราชแพทยาลัย เมื่อครั้งมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ทำให้ทราบว่าในการจัดการศึกษาวิชาแพทย์เมื่อ ร.ศ.๑๒๖ (พ.ศ.๒๔๕๐) หรือเมื่อประมาณ ๑๐๐ ปีที่แล้วเวลานั้น มีข้อโม่งบรรยายเรื่องจริยธรรมให้นักศึกษาแพทย์ และต่อมาได้รวบรวมจัดพิมพ์เนื้อหาการบรรยายเป็นหนังสือ เมื่อ ร.ศ.๑๒๗

ในหนังสือจรรยาแพทย์ ได้อธิบายให้เข้าใจความหมายของคำว่า **ธรรม** ในแง่มุมต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้จะเป็นแพทย์ควรรู้ก่อน เช่น

๑. **ธรรมเป็นเครื่องรักษาความประพฤติให้เที่ยงตรงต่อประโยชน์และประสงค์ของคนนั้น**

๒. **ธรรมเป็นสิ่งที่ทุก ๆ คนจะต้องมี**

๓. **ธรรมไม่ใช่สิ่งเดียวกับวิชา**

๔. **ธรรมแบ่งได้เป็น ๒ ชั้น คือ ธรรมทั่วไป** เป็นธรรมสำหรับคนทั่วไปควรมี เช่น ความซื่อสัตย์ ความสามัคคี ความเที่ยงตรง และ**ธรรมเฉพาะ** เป็นธรรมจรรยาเฉพาะสำหรับคนจำพวกหนึ่งที่จะต้องรักษาให้ยิ่งยวดกวัดขันเป็นอุกฤษฏ์ (สูงสุด) โดยเฉพาะบุคคลผู้เป็นแพทย์ ครู ขุนศาล (ผู้ทำหน้าที่ตัดสินความ)

๕. **ธรรมสำคัญเบื้องต้น ๗ ประการ** ในการชักนำหรือปลูกกรรมให้เกิดและรักษาธรรมให้ตั้งอยู่ถาวร

มันคง เรียกว่า **สัตตสัทธิธรรม** ประกอบด้วย สัทธา หิริ โอตตปปะ พาหุสัจจะ วิริยะ สติ และ ปัญญา

๖. **กฎกับธรรมไม่ใช่อันเดียวกัน** ธรรมเป็นความจริง มีธรรมเป็นผู้รักษาผู้ประพฤติธรรม และผลแห่งกรรมเป็นผู้ลงโทษหรือให้บำเหน็จ ต่างกับกฎซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์เป็นผู้บัญญัติ ผู้รักษา และผู้ลงโทษหรือให้บำเหน็จ

๗. **ความชอบธรรมกับความผิดธรรม** ให้ผลแยกกัน ความผิดธรรมจะปรากฏตามธรรมที่ผิด ผลดีอันเกิดแต่กุศลธรรมไม่อาจคุ้มครองได้ พึงเข้าใจว่า ขึ้นชื่อว่าความชั่วหรือบาปอกุศลแล้ว หากควรที่จะประพฤติไม่เลยเป็นอันขาด ไม่จำเป็นต้องเลือกว่าในที่ลับหรือที่แจ้ง สมัยใด เวลาใด

ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่า แม้มีการตั้งโรงเรียนสอนวิชาแพทย์แบบตะวันตกขึ้นในประเทศไทยแล้ว แต่การแพทย์ก็ยังคงมีการสอน เรื่องคุณธรรมจรรยาแก่นักศึกษาแพทย์อยู่ เพราะสังคมไทยสมัยโบราณนิยมยกย่องผู้มีคุณธรรม

ในหนังสือจรรยาแพทย์ยังได้แสดงถึงความสำคัญของวิชาแพทย์ว่า วิชาแพทย์ถือว่าเป็นวิชาของผู้มีคุณธรรม **เป็นวิชาที่มีคุณค่าต่อบ้านเมือง** ดังโคลงสุภาษิตเปรียบเทียบไว้ดังนี้

เมืองใดไร้ราชทั้ง	ปราษฎ์สุดบ่ กิด
อีกตระกูลมีทรัพย์	สิ่งให้
หนึ่งไร้นักกับ	ขุนแพทย์
ภัยมากเมืองนั้นไซ้	ท่านห้ามอย่าเนา ฯ

(ถอดความ .. บ้านเมืองมีสิ่งสำคัญ ๕ อย่าง คือ กษัตริย์ผู้ปกครองประเทศ นักปราชญ์ผู้รอบรู้ เศรษฐีผู้มีทรัพย์อันเป็นหลักแห่งสมบัติของบ้านเมือง แม่น้ำและแพทย์ ขาดอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ก็ไม่เป็นบ้านเมืองที่น่าอยู่อาศัย)

ดังนั้นแพทย์ คือผู้ที่ทำคุณประโยชน์ให้แก่บ้านเมือง จึงต้องมีธรรมของแพทย์ (จรรยาแพทย์) เป็นต้นว่า

๑. **คุณเครื่องให้สำเร็จความประสงค์** เนื่องจากการเรียนหรือการทำหน้าที่ในวิชาแพทย์เป็นเรื่องยาก ผู้เรียนหรือแพทย์จะต้องมีธรรมสำหรับส่งเสริมอุดหนุนให้ต่อสู้ต่อความท้อถอยที่เรียกว่า **อิทธิบาท ๔** คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา

๒. แพทย์จะเป็นได้ด้วยใจ ใจของผู้ที่จะเป็นแพทย์ต้องมีความกล้าหาญไม่ขาดหวั่นเสียวสยดเสียง มีความมั่นคงหนักแน่น ไม่ประมาทตื่นเต้น ต้องมีความอดทนต่อหิวกระหาย ยากเหนื่อย และสิ่งโสโครกไม่เป็นคนฉุนเฉียวและละทิ้งการงานเสียง่าย ๆ

๓. ผู้เป็นแพทย์ต้องเข้าใจว่าการเรียนย่อมไม่มีที่สิ้นสุด เพื่อให้มีความรู้ มีประสบการณ์ และมีความชำนาญเพิ่มขึ้น โดยอาศัยวุฒิธรรม ๔ ประการ คือ รักใคร่ในวิชานั้น ศึกษาวิชานั้น ตรวจตราคิดค้นวิชานั้นให้ดียิ่งขึ้น และพบเห็นว่าสิ่งใดเป็นของดีก็ประพฤติตาม

๔. ธรรมที่จะให้เป็นแพทย์วิชาดี เนื่องจาก การเรียนหรือการทำงานที่แพทย์ทำได้ยาก เพราะเป็นงานที่ต้องอดทนต่อสิ่งที่ไม่พึงใจ ไม่พึงตาดตลอดเวลา แพทย์อาจท้อถอยได้ เป็นงานที่ลึกซึ้งและละเอียด แพทย์อาจเข้าใจผิดหรือสับสนได้ ผู้เป็นแพทย์ที่จะเรียกว่ามีวิชาดี มีชื่อเสียงโด่งดัง ต้องมีคุณธรรม ๔ ประการ คือ มีความพินิจพิจารณา ความถี่ถ้วน ความพยายาม ความหมั่นเพียร

๕. ธรรมที่ให้เป็นคนนิยมนับถือ หากผู้ที่เป็นแพทย์มีวิชาดี แต่อาจไม่มีคนนับถือรักใคร่ ถ้าไม่ถึงพร้อมด้วยคุณธรรม ๔ ประการ คือ ต้องเป็นผู้ที่มีความประพฤติดี มีกิริยาเป็นสุภาพ มีวาจาเป็นที่รัก และมีใจสุจริต

๖. ธรรมที่จะให้เป็นคนใจดี เนื่องจากมีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือคนที่อ่อนกำลังกาย อ่อนกำลังปัญญา หรือคนที่ได้รับความทุกข์ร้อน ผู้เป็นแพทย์จึงต้องมีใจที่ประกอบด้วยคุณธรรม ๔ ประการ คือ เมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อ และเอาใจใส่

๗. ธรรมที่ให้เป็นคนเที่ยงธรรม เนื่องจากผู้ป่วยหรือญาติย่อมจะมุ่งหมายฝากชีวิตกับผู้ที่เป็แพทย์ด้วยความไว้วางใจ แพทย์จึงต้องทำหน้าที่โดยเต็มความสามารถ ชีวิตคนย่อมเป็นใหญ่ ถึงแม้จะมีเหตุให้แพทย์ต้องละทิ้งให้เป็นอันตราย แพทย์ก็จะไม่ยอมให้เป็นอย่างนั้น ต้องมีความเที่ยงธรรมต่อหน้าที่ เหตุแห่งความไม่เที่ยงธรรม คือ **อคติ ๔** ได้แก่ ฉันทาคติ โทสาคติ ภยาคติ โมหาคติ ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้เป็นแพทย์ไม่ให้เกิดมีขึ้นในใจ

สรุป

หากวิเคราะห์เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมในคัมภีร์แพทย์แผนไทย จะพบว่าส่วนใหญ่เป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนา แต่หยิบยกขึ้นมากล่าวเน้นไว้โดยเฉพาะว่า ผู้ที่ทำหน้าที่แพทย์ควรปฏิบัติในเรื่องต่าง ๆ อย่างไร จึงจะเหมาะสมกับบทบาทหน้าที่ของแพทย์ คล้ายกับคำสอนของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีในหนังสือจรรยาแพทย์ที่กล่าวว่า ธรรมแบ่งได้เป็น ๒ ชั้น คือ ธรรมทั่วไป เป็นธรรมสำหรับคนทั่วไป และธรรมเฉพาะ เป็นจรรยาเฉพาะสำหรับคนชนิดหนึ่งหรือจำพวกหนึ่ง*

สำหรับประเด็นที่ตั้งเป็นคำถามไว้ในตอนต้นว่า “แต่ก่อนครูบาอาจารย์สอนจริยธรรมหรือจรรยาบรณวิชาซีพอย่างไร ” นั้น อาจสรุปเป็นหัวใจของวิธีการสอนจริยธรรมในสมัยก่อนได้ดังนี้

๑. สอนให้รู้ว่าจะอะไรดีอะไรชั่ว ด้วยการให้อ่านและสอนด้วยวาจาให้รู้ให้เข้าใจ และที่สำคัญคือต้องให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ว่าจริยธรรมสำคัญอย่างไรต่อการประกอบวิชาชีพ และจะรักษารธรรมให้ตั้งอยู่ถาวรมั่นคงได้อย่างไร ซึ่งก็ต้องเข้าใจเรื่อง **สัตตัสถธรรม**

๒. สอนโดยการประพฤติตนเป็นแบบอย่าง ซึ่งถือเป็นวิธีการสอนที่สำคัญยิ่ง

๓. ใช้เวลาในการปลูกฝังจริยธรรม ดังกล่าวในตอนต้นว่าการสอนวิชาแพทย์แผนไทยในสมัยก่อนศิษย์จะต้องติดสอยห้อยตามครู ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้เวลาหลายปี จนกว่าครูจะไว้วางใจว่าศิษย์มีความรู้ความสามารถเพียงพอ

๔. หล่อหลอมด้วยสังคมแวดล้อมที่ดี สังคมแวดล้อมที่ดีมีความสำคัญต่อการปลูกฝังจริยธรรมดังใจความตอนหนึ่งในร่างหนังสือของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า การสอนเรื่องจรรยาให้ได้ผลสำเร็จเป็นเรื่องยาก “ถ้าหากว่าจรรยาฝ่ายบ้านช่อง และความสามัคคีโดยรอบของกุลบุตรผู้นั้นไม่สูงกว่าพื้นจรรยาของตัวเด็กที่มีอยู่ ซึ่งจะช่วยยกช่วยจุดให้ตัวเด็กลอยขึ้นไป ”

เมื่อค่านิยมของสังคมไทยปัจจุบันเปลี่ยนไป

จากเดิมมาก ทำให้คุณธรรม จริยธรรมของคนในสังคม รวมทั้งคุณธรรมจริยธรรมของแพทย์ก็เปลี่ยนไปด้วย จึงเป็นสาเหตุให้มีร้องเรียนหรือฟ้องร้องแพทย์กันมากในปัจจุบัน แนวทางและวิธีการที่ครูบาอาจารย์ในสมัยก่อนใช้สอน เพื่อหล่อหลอมคุณธรรมจริยธรรมให้แก่ศิษย์ หากนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน อาจช่วยแก้หรือลดปัญหาในด้านคุณธรรมจริยธรรมของคนในสังคม รวมทั้งของแพทย์ได้บ้างมีมากก็น้อย

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณอาจารย์ชะเอม แก้วคล้าย ที่ช่วยตรวจทานภาษาบาลีสันสกฤตและคำกลอนในบทความนี้

เอกสารอ้างอิง

๑. วิชัย โชควิวัฒน์ และคณะ: ลัทธินักพรตและการเยียวยาในอินเดียโบราณ: ระบบการแพทย์ในพุทธอาราม สำนักงานกิจการโรงพยาบาลองค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกฯ ในพระบรมราชูปถัมภ์, กรุงเทพฯ พ.ศ.๒๕๕๑. (ธีรเดช อุทัยวิทยารัตน์ แปลจากหนังสือ Asceticism and Healing in Ancient India: Medicine in the Buddhist Monastery แต่งโดย Kenneth G. Zysk)
๒. มูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์ไทยเดิมฯ และโรงเรียนอาชีวเวชศาสตร์: สถานการณ์แพทย์แผนไทยประยุกต์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล : ตำราการแพทย์ไทยเดิม (แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ฉบับอนุรักษ) เล่ม ๑ ฉบับชำระ พ.ศ.๒๕๕๐ คู่มือวิชาการพิมพ์, กรุงเทพฯ พ.ศ.๒๕๕๐.
๓. พระยาพิศณุประสาทเวช: เวชศึกษา แพทยศาสตร์สังเขป เล่ม ๑ โรงพิมพ์ไทย กรุงเทพฯ รศ.๑๒๖.
๔. ตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม ๒ โรงเรียนแพทย์แผนโบราณสุพรรณการพิมพ์ กรุงเทพฯ พ.ศ.๒๕๐๔.
๕. เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี: จรรยาแพทย์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล, กรุงเทพฯ พ.ศ.๒๕๔๓.